

Aydınlanma Sonrası Eleştirel Felsefe Geleneğinde İki
Düşünür: Hegel ve Foucault

Two Thinkers in the Tradition of Post-Enlightenment Critical Philosophy:
Hegel and Foucault

Öz

Hegel ve Foucault üzerine literatürdeki genel kanaat, bu iki düşünürün çoğu zaman zıt kutuplarda yer aldığı yönünde olsa da Foucault'nun kavramsallaştırmalarında Hegel'den izler taşıması, her iki düşünürün de bazı ortak paydalarda buluşması ve diğer karşılaştırmalı analizlere kıyasla ikisi arasındaki paralellikler üzerine literatürdeki çalışmaların az olması, bu araştırmanın özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırma, Hegel ve Foucault karşılaştırması üzerine bir çalışma olarak, akıl, mantık ve mutlak bilgi söz konusu olduğunda, iki düşünür arasında ortaya çıkan belirgin karşıtlıkları göz ardı etmeden, Hegel'in fenomenolojik, Foucault'nun ise soykütütsel bir yöntem ile ele aldığı siyasi özgürlük, tarih ve modernite kavramlarından oluşmakta, Hegel felsefesinin Foucault üzerindeki etkilerini, özgürlük ve modernite hususlarında iki düşünürün benzerlik ve farklılıklarını, Kantçı zeminden nasıl ilham aldıklarını, farklı yöntemlerle de olsa felsefi eleştirilerde buldukları noktaları konu almaktadır. Araştırma süresince yapılan incelemelerden yola çıkarak, zaman zaman ortak noktada buluşarak benzer eleştiriler getirdiklerini vurgulamanın bu kavramların tarihsel analizini yapmak ve iki düşünürün çalışmalarını daha derin irdeleyebilmek adına önem arz ettiği sonucuna varılmıştır.

Abstract

There are few studies on the resemblance between Hegel and Foucault in regard of other comparative analyses in the literature. Although the general opinion in the literature is that these two thinkers are generally at opposite sides, this paper argues that Foucault is in touch with Hegel's conceptualising and both thinkers meet on a common ground. Therefore, this research as a study on the comparison of Hegel and Foucault -without ignoring the apparent contrasts between the two thinkers when it comes to reason, logic and absolute knowledge- deals with some specific issues such as the concepts of freedom, history and modernism which are discussed by Hegel in the phenomenological method and Foucault in the genealogical method. Moreover, the study consists of the effects of Hegel's philosophy on Foucault, the similarities and differences between the two thinkers on freedom and modernity, how they were inspired by the Kantian ground, and the points they met in philosophical criticism, albeit with different methods. Based on the examinations made during the research, it has been concluded that emphasizing that they bring similar criticisms by meeting on a common point from time to time is important in order to make a historical analysis of these concepts and to examine the works of the two thinkers more deeply.

Giriş

G.W.F Hegel, entelektüel birikimi ve ortaya koyduğu düşüncelerle kendinden sonra gelen birçok düşünür üzerinde etkili olmuştur. Mevcut çalışmamızın sınırları itibariyle, bu düşünürler arasından ele alınacak olan isim ise Michel Foucault'dur. Foucault'nun düşünce yapısının Hegelci felsefe çalışmalarıyla ilişkili olarak nasıl geliştiğini analiz edebilmek, onu, teorik ve metodolojik yaklaşımlarını keşfederek daha geniş sosyal teori gelenekleri –özellikle de Hegel'in çalışmaları- içinde konumlandırmak adına bu iki düşünürün kavramsallaştırmalarına ve metodolojilerine odaklanmak yerinde olacaktır. Hegel ve Foucault'nun siyaset felsefeleri arasındaki benzerlikler ve

Kamil Semih Kalyoncuoğlu

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi,
İstanbul, Türkiye
kalyoncuoglusemih@gmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5139-1959>

Seniye Kalyoncuoğlu

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
İstanbul, Türkiye
seniyebayram@gmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-9287-165X>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Hegel, Foucault, Siyaset Felsefesi, Soykütük,
Fenomenoloji

Keywords

Hegel, Foucault, Political Philosophy,
Genealogy, Phenomenology

JEL Codes: Y50, Z00, F59

Submitted: 03 / 04 / 2022

Accepted: 31 / 05 / 2022

farklılıklar nelerdir? Bu iki düşünür tarihsel çözümlemede ne ölçüde ayrışır? Hegel ve Foucault Kantçı özerklik anlayışıyla nasıl bir ilişki kurar? Modernite kavramı bu iki düşünür için ne anlam ifade etmektedir? Foucault'nun felsefi amaçlarının ve metodolojisinin Hegelci kökenleri nelerdir? Foucault'nun diyalektik bir düşünme tarzını ne ölçüde sürdürdüğü söylenebilir? Bu sorular, çalışma için önem arz etmektedir. Söz konusu akıl, mantık veya mutlak bilgi ise Hegel ve Foucault arasında elbette ki belirgin farklar ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın amacı bu farkları göz ardı etmek veya yok saymak değildir. Fakat, Hegel'in fenomenolojik, Foucault'nun ise soykütüsel bir metodoloji ile müzakere ettiği siyasi özgürlük, modernite, özerklik ve tarih kavramlarına bakıldığında, zaman zaman ortak noktada buluşarak benzer eleştirileri paylaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla bugünden bakıldığında, her iki düşünürü de daha iyi anlayabilmek adına bu noktaları vurgulamanın önem arz ettiği kanaatindeyiz. Bu bağlamda, araştırmanın amacı, yukarıdaki sorulardan hareketle, Hegel ve Foucault'nun siyaset felsefesi alanında ortaya koyduğu belli başlı yöntem ve anlayışları inceleyerek, iki düşünürün karşılaştırmalı bir analizini yapmak ve literatüre bu noktada katkıda bulunmaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi, Hukuk Felsefesinin Prensipleri ve Tarih Felsefesi* eserlerinden yola çıkılarak siyasi özgürlük, tarih ve modernite kavramlarını ele alışı incelenecektir. İkinci bölümde, özellikle "Aydınlanma Nedir?" ve "Nietzsche, Soybilim, Tarih" makaleleri ışığında Foucault'nun bu kavramlara dair görüşleri değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde, *Bilginin Arkeolojisi, Özne ve İktidar* eserlerinde geçen pasajlardan hareketle Foucault'nun Hegel ile bağlantısına odaklanılacak, bu araştırmanın konusu olan soruların cevapları aranacak, iki düşünürün tarihsel ve felsefi eleştirilerinin, kavramsallaştırmalarının bugünden bakıldığında ne ölçüde ve hangi açılardan benzeştiğine ve ayrıştığına dair çıkarımlar yapılarak, araştırma sonuçlandırılacaktır.

1. Hegel'de Siyasi Özgürlük, Tarih ve Modernite

Alman idealizmi döneminde tanınan G.W.F. Hegel, Kant-sonrası idealistlerin arasında sistematik ve kapsamlı bir felsefe geliştirerek öne çıkan bir düşünürdür. 1770-1831 arasında yaşadığı süre boyunca, siyaset felsefesi, sosyal felsefe ve teoloji alanında ilgi çeken ve destek bulan görüşler ortaya koymuştur. Hegel'in mantığını daha iyi kavrayabilmek adına, Kant'ın, insanların ancak sonlu bir görünümle dünyasının bilgisine sahip olabileceğini ve aklın bu alanın ötesine geçmeye ve sonsuz ya da nihai gerçekliği kavramaya çalıştığında, çözülemeyecek çelişkilere düşeceğini, ve bu çelişkilerin her oluştta olacağını iddia ettiğini hatırlatmak faydalı olacaktır. Şüphesiz, Kant'ın bu diyalektik yöntemi Hegel'in felsefesi için bir yol açmıştır. Ancak Hegel diyalektiği, tez-antitez-sentez üçlüsüyle ortaya koyduğu ve karşıtların birliğine dayandırdığı bir sistemden türemiştir. Bu sisteme göre, ifade, ilk hali (tez) olan bir önermeden onun karşıtına (antitez) giderek ikinci halini alır ve ilkini yani tezi olumsuzlar, en son olarak da buradan tekrar ilk haline dönerek, çatışan iki fikir uzlaşır ve üçüncü bir kavrama yani senteze dönüşür. Sentez, antitez ve tez arasındaki çatışmayı uzlaşmayla çözer ve karşıtların birliği bu şekilde gerçekleşmiş olur. Aslında, bu bir anlamda "ötekiyle bir olma"nın ortaya çıkardığı karşılıklı bir diyalektiktir. Çünkü, "kendi" dediğimiz şey, "öteki" ile karşılaştığında ideye dönüşür. Burada söz konusu olan, ben ve ötekinin özdeşliğidir.

Bu bağlamda, mantık, anlama anını örneklediği söylenen saf varlığın basit ve dolaysız kavramıyla başlar. Varlığı burada saf mevcudiyet kavramı olarak düşünebiliriz. Başka bir kavram tarafından dolaylanmaz -ya da başka bir kavramla ilişkili olarak tanımlanmaz- ve dolayısıyla belirlenmemiştir. Saf "varlık" düşüncesi belirlenmemiş olduğu ve saf bir soyutlama olduğu için, bununla birlikte, saf olumsuzlamanın veya mutlak olarak olumsuzun iddiasından farklı değildir. Bu nedenle eşit olarak bir "hiç" yani bir "yokluk"tur. Varlığın belirlenimsizliği böylece onu ortadan kaldırmaya ve ikinci diyalektik uğrağı gösteren yokluk kavramına geçmesine yol açar. Hegel'in tabiriyle, "Varlık, belirsiz dolaysız, aslında hiçtir ve hiçten ne fazla ne de eksiktir" (Hegel, 2015: 59). Varlık ve hiç tanımlarına odaklanırsak, aslında her ikisi de belirsizdir, dolayısıyla aynı tür tanımsız içeriğe sahiptirler. Aralarındaki tek fark, yalnızca kastedilen bir şeydir, yani varlık, mevcudiyet olarak alınan veya olması amaçlanan tanımsız bir içerik iken hiç, yokluk olarak alınan veya olması gereken tanımsız bir içeriktir. Mantığın üçüncü kavramı, ilk iki an arasındaki karşıtlığın olumlu sonucunu

yakalayarak bunları birleştirir. “Oluş” kavramı, mevcudiyet (varlık) olarak alınan ve daha sonra yokluk (hiçlik) olarak alınan tanımsız bir içeriğin düşüncesidir. Olmak, varlıktan hiçe ya da hiçten varlığa gitmektir, ya da Hegel'in dediği gibi, “birinin diğerinde dolaysız ortadan kaybolması”dır (Hegel, 2015: 60). Dolayısıyla varlık ile hiç arasındaki çelişki bir indirgeme değildir ya da her iki kavramın reddedilmesine ve dolayısıyla hiçliğe yol açmaz. Fakat olumlu bir sonuca, yani daha önceki iki karşıt kavramı birleştiren yeni bir kavram olarak senteze yol açar. Başka bir deyişle, oluş “içinde hem varlığın hem de hiçliğin olduğu belirli bir birliktir” (Hegel, 2015: 60). Bu okumada, “varlık” olumlu an ya da tezdır, “hiç” olumsuz an ya da antitezdir ve “oluş” ise sentezin anıdır: varlık ve hiçi iptal eden, koruyan ya da birleştiren kavramdır.

Hegel'in diyalektiğini kavramak, Hegel üzerine düşünmek ve onun ortaya koyduğu kavramları irdeleyebilmek adına büyük önem taşımaktadır. Çünkü, kendisi, felsefi görüşlerinin çoğunu bu diyalektik temelinde ortaya koymuştur. Hegel'in mantığına ve diyalektiğine yaptığımız bu girişten sonra, siyasi özgürlük, tarih ve modernite üzerine görüşlerine değinmek yerinde olacaktır. *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* eserinde, Hegel, diyalektik yöntemini izleyerek hakkı dünyada özgür iradenin varlığı olarak tanımlar. Dolayısıyla bir hukuk felsefesi, zorunlu olarak, birbirimizle nasıl ilişki kurduğumuzda ve sosyal, politik kurumlar inşa ettiğimizde gerçekleşen özgürlüğü kavramaya çalışan bir özgürlük felsefesidir. Hak anlayışının gelişimi üç aşamada gerçekleşmektedir: Soyut Hak, Ahlak ve Etik Yaşam (Hegel, 2015). Hukuk felsefesindeki argümanları, politik özerkliğe ulaşmanın Hegel'in devlet ve hükümet analizi için temel olduğunu göstermektedir. Hegel, açıklamasını birkaç farklı bölüme ayırmıştır. Girişte, irade, özgürlük ve hakkın doğası hakkında bir açıklama yapmaktadır. Soyut Hak başlıklı birinci kısmı, mülkiyeti, mülkiyete karşı yanlışları yöneten ilkeleri; ardından Ahlak başlıklı ikinci bölümü, ahlaki öznelere haklarını, kişinin eylemlerinin sorumluluğunu ve hak teorilerini ele almaktadır. Üçüncü bölüm olan Etik Yaşam, aile, sivil toplum ve devletten oluşan bir bütün olarak rasyonel sosyal hayatın merkezi yönlerini yöneten ilke ve kurumları analiz etmektedir.¹ Hegel, öncelikli olarak irade kavramını analiz eder; asıl mesele, bir iradenin özgürlüğüne kavuşması için neyin gerekli olduğudur. Özgürlüğe ulaşmak için iki temel gereksinime işaret eder: kişinin amaçlarına ulaşması ve eylemlere gönüllü olarak katılması. Hegel'in gönüllülük duygusu, Aristoteles'in, fiili sonuçların tam olarak göz önünde bulundurulduktan sonra kişinin eyleminden pişmanlık duymama duygusunu, Kant'ın özerklik, yalnızca kişinin kendisi için koyduğu yasalara uyma duygusuyla birleştirmektedir (Westphal, 1993: 246-247). Doğadan özerklik elde etmek, Hegel'in Etik Yaşam'ının iki aşaması olan aile ve sivil toplum açıklamasının merkezinde yer almaktadır. Hegel, Kant'ın özgürlük teorisini, özgürlüğün tam olarak gerçekleştirilmesinin modern devletlerin ortak, kurumsallaşmış etik yaşamını gerektirdiği yönünde eleştirel bir şekilde geliştirmiş, özerklik kavramına odaklanmıştır. Kant'ın özerklik kavramı, özgürlük ve düzen, özgürlük ve hukuk arasındaki içsel bir bağlantıyı ortaya koyan merkezi ifade olarak kabul edilebilir. Kant'ın bu tür bir düzene ilişkin açıklamasında, özerk olarak tanımlanan pratik akıl veya iradedir. Kant, rasyonel iradeyi, canlı varlıkların bir tür nedenselliği olarak tanımlamasına rağmen, rasyonel irade, ancak tam olarak failin duyusal, canlı doğası tarafından belirlenmesine izin vermediği sürece özerktir. Özerk bir düzenin öznesi Kant'a göre rasyonel iradedir (Khurana, 2013: 157-158). Hegel, tinin biçimsel özünü (Geist) “özgürlük” olarak nitelendirmede ve bu özgürlüğü kendi kaderini tayin etme açısından daha fazla belirlemede açıkça Kant'ın öncülüğünü izlemektedir. Hegel'e göre gerçek özgürlük, doğrudan tinde olan bir şey değil, tinin etkinliği tarafından üretilecek bir şeydir. Tin, kendisini özgürlüğünün üreticisi olarak gösterir ve gelişimi, sürekli bir kendini özgürleştirme etkinliği olarak karakterize edilmelidir. Dolayısıyla, Hegel'e göre, kişinin kendi yasalarına tabi olması anlamında özgür olmak, ne verili bir şey, ne de herhangi bir şeye bağlı değildir. Tin, kendisinin bir ürünü olması ve gerçekliğinin sadece kendisini olduğu şeye dönüştürmesi olması anlamında özerktir (Hegel, 1984: 6-7). Hegel, bu temaya, bireysel özerkliğin ancak toplumsal bir

¹ Bu bölümlerin hangi noktalara değindiğini tek tek ifade etmemizin sebebi, Hegel'in diyalektik yöntemle ele aldığı, her biri üç aşamadan oluşan ve birbirleriyle bağlantı içerisinde olan bu sistemin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmaktır.

bağlamda elde edilebileceğini savunarak, bireylere ilişkin toplumsal kavrayışı aracılığıyla bir derinlik katmıştır.

Hegel, verili arzuları değerın temel odağı ve amaçların kaynağı olarak aldığı için insan özerkliğini açıklayamayacağını ifade ederek, Kant'ın faydacılığa getirdiğı ana eleştirilere ortak olmuştur. Faydacılığın iradenin entelektüel karakterini gerektiğı gibi hesaba katmadığına inanarak; devlete ve hükümete karşı fazla araçsal bir bakış açısı içerdiğini; ve özgürlük ve özerkliğe dayanan hakkın uygun temeli ile bağdaşmadığını söylemiştir. Aynı zamanda, kamu yararını, refahı, bireylerin ve kuruluşların amaçlarının temel bir bileşeni ve sivil kurumların temel bir sorumluluğı olarak görmüştür. Ancak, faydadan daha temel bir değer olarak, özgürlüğü güvence altına almanın devlet kurumlarının en birincil yükümlülüğü olduğunu düşünmüştür. Akılcı bir devlet ve onun hükümeti, bireysel eylemlerin başarısı için koşulları güvence altına almakla yükümlüdür; başarının kendisini ve dolayısıyla getirdiğı mutluluğı güvence altına almak zorunda değildir (Westphal, 1993: 243). Bu noktada, Hegel'in, insanları en iyi şekilde yönetmek ve insanların kendilerini en iyi şekilde yönetmelerini sağlamak için özgür kurumlara ve özgür ifadeye dayalı liberal bir politik rejim önerisi yaptığına dair görüşler bulunmaktadır (Treantafelles, 2002: 32). Kısacası, Hegel, bireysel özerklik ve hukukun üstünlüğü gibi iki liberal ilkeyi uzlaştırmak için kolektif bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre, bireyler, özgürlüklerini ve bireysel amaçlarını güvence altına almak için gerektiğı gibi sosyal uygulamaları sürdürerek ve değiştirerek hukukun içeriğini oluşturmada rol oynamaktadır. Hegel'in görüşüne göre, özgürlüğü elde etmek için gerekli olan bu toplumsal pratikler, kanuni hukukun uygun temeli ve içeriğidir (Westphal, 1993: 241).

Hegel'in düşüncesinin en çarpıcı ve karakteristik özelliklerinden biri, felsefeyi tarihselleştirmesi, amacını, ilkelerini ve sorunlarını tarihsel terimlerle açıklamasıdır. Bu tarihsel felsefe anlayışı, Hegel *Hukuk Felsefesi*'nde, felsefenin kendi çağının düşüncede kavranması (Hegel, 2005: 20) olduğunu söylerken tarihsel felsefe anlayışını en açık biçimde ortaya koymuştur. İnsanlığın temellerinin bir tarihsel dönemden diğerine değişebileceğini ve tarihsel oluşturma diyalektiğın hakim olduğunu düşünen Hegel, tarihin, her şeyi aklın zorunluluğıyla ürettiğini, bireylerin eylemlerinin, devletin ya da herhangi bir türden hakikatin yargılanabileceğı hiçbir tarih dışı standart olmadığını savunmaktadır. Ona göre, insanlar tarihi yaratır, ama daha derin bir anlamda tarih insanları yaratmaktadır. Kendini gerçekleştirme için, ya da başka bir deyişle, rasyonel doğamızı sadece potansiyelde değil, gerçekte tezahür ettirmek için verilen mücadele, diyalektiğın bir parçasıdır. Hegel'e göre bu, tarihteki tüm değişiklikleri açıklayan bir süreçtir. Diyalektik, gerçek tarihsel dünyadaki tüm yaşam ve faaliyetlerin genel hareketinin ilkesi olduğu için, aynı zamanda dünya tarihinin tüm gerçek bilgisini anlamamıza yardımcı olan dinamik ilkedir. Sonuç olarak, tarih gerekli bir diyalektik planı takip etmektedir. Kelimenin tam anlamıyla var olan ve aklın ürünü olmayan hiçbir şey yoktur. Hegel bunu, "Rasyonel olan gerçektir, gerçek olan rasyoneldir" (Hegel, 2005: 18) sözüyle çarpıcı bir şekilde dile getirmiştir. Amacı, yalnızca belirli bir zaman ve yerdeki olayları kaydetmek ve yorumlamak değil, akıl kavramının gelişimini düşünmektir.

Hegel'in diyalektiğının tarih felsefesi açısından oluşturduğu en önemli sonuç, bireyin en yüksek amacının, Hegel için rasyonel özerklik anlamına gelen kendini gerçekleştirme olduğunun doğrulanmasıdır. Başka bir deyişle, bireyin önyargı, cehalet, içgüdü vb. engellerden uzak, özsel, rasyonel doğasına uygun olarak kararlar alma gücü asıl olandır. Ayrıca, Hegel, tarihi insan özgürlüğünü gerçekleştirmeye yönelik bir işleyiş olarak nitelendirmektedir. O halde mevzubahis olan şey, insanlığın esas hedefi, tinin dünyada kendisini belirlediğı amaçtır (Hegel, 1975: 63). Hegel (1975), tarihin, tinin kendisini ve kendi kavramını keşfetme süreci (s.62) olduğunu söylerken, nesnel tarih ile tin'i ilişkilendirmiş olmaktadır. Tarih rasyonel bir süreçtir ve mantıksal olarak amacına doğru hareket etmektedir. Çağdaş dünyada var olan öz bilinçli akıl, birdenbire ortaya çıkmamış, zamanla yavaş yavaş gelişmiştir. Hegel, tarihin ampirik bir araştırma olduğu ve bir halkın ayırt edici ilkelerine ampirik olarak yaklaşılması ve tarihsel bir tarzda gösterilmesi gerektiğı konusunda kararlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hegel'e göre özgürlük akıl tarafından belirlenmektedir. Gerçekten de diyalektik akıl ve özgürlük birlikte hareket etmektedir, çünkü tamamen içkin bir tarzda geliştirilebilecek tek konu kendi kendini belirleyen belirlenim olacaktır. Geist'in amacı, dünya tarihi bağlamında özgürlüğün elde edilmesi ve geliştirilmesidir; akıl, düşüncenin kendini

mükemmel bir özgürlükle koşullandırmasıdır (Hegel, 2001: 27). Tarihin diyalektiği, Geist'in kendi kendini ortaya çıkışındaki kavramsal olarak gerekli aşamaları yansıttığı şekilde anlaşılmalıdır. Çünkü, Hegel'e göre, olanı anlamak felsefenin görevidir, çünkü var olan akıldır (Hegel, 2005: 19).

Hegel'in rasyonel topluluğu, üyelerinin özgürlüğünü güvence altına almak için tasarlanmıştır ve yalnızca siyasi anlamda bir özgürlüğü kastetmez. Hegel, özgürlükle daha derin, daha metafizik bir anlamda ilgilenmektedir. Onun kaygısı, kişinin diğer insanlar, doğal arzular veya sosyal koşullar tarafından zorlanmadan seçim yapabildiğinde özgür olması anlamında özgürlükle ilgilidir. Kant gibi, Hegel de özgürlüğün ancak evrensel ilkelere uygun olarak rasyonel olarak seçim yapıldığında var olabileceğine inanmaktadır. Bu seçimler bireysel doyum sağlayacaksa, evrensel ilkelerin rasyonel çizgiler boyunca örgütlenmiş organik bir toplulukta cisimleşmesi gerekmektedir (Luther, 2009: 53). Hegel'in diyalektiği, klasik topluluk kavramını korur ve onu modern birey kavramıyla birleştirmektedir. Özellikle *Hukuk Felsefesi*'nde ortaya koyduğu özgürlük teorisi, liberal demokrasinin temelleriyle bazı kaygıları paylaşırsa da karşı çıkmaktadır. Onun diyalektik eleştirisi, klasik liberalizmde değerli bulduklarını korurken, onu hakların tarihsel bağlamına daha duyarlı şekillerde yeniden formüle etmektedir. Amacı, siyasi yaşamın saygınlığı ve mimari karakterine yapılan antik vurguyu, özgürlük, haklar ve karşılıklı tanıma için modern anlayışla birleştirmektir. Hegel'e göre modern devlet, bireysel çıkarların ve tüm topluluğun çıkarlarının uyum içinde olduğu, kısacası bireyin toplulukla uzlaştığı bir yerdir (Luther, 2009: 53). Hegel, modern kapitalizmde, bölünmüş ihtiyaçların, mekanize emeğin ve çoklu malların bu şekilde çoğalmasının nasıl evrensel olarak toplumsallaşmış bir bütünlüğe dönüştüğünü ya da başka bir deyişle, nasıl olduğunu kavramaya çalışmıştır.

Hegel bugün birçok filozof tarafından modernitenin önde gelen bir düşünürü olarak kabul edilmektedir. Habermas, modernitenin felsefi sorununu ilk açan ve modernitenin normativitesini kendi içinden yaratması gerektiğini ilk öne süren Hegel'in, modern felsefenin başlangıcını işaret ediyor olarak görülebileceğini ileri sürmektedir (Habermas, 1987: 41). Hegel, bilincin ve dilin, eylemin ve toplumun yalnızca bireyci öncüller temelinde kavranamayacağı, bunun yerine sosyal ve iletişimsel süreçler temelinde anlaşılması gerektiği fikrinin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Onun pratik felsefesi, a priori bir doğa ya da akıl yasaının ebedi fikirlerinden yola çıkmamış, sürekli bir iletişim süreci ve ortak bir iradeyi şekillendiren açık bir toplum anlayışının yolunu açmıştır. Hegel'e göre sivil toplum, çeşitli şekillerde bölünme, ayrılma, parçalanma ve çatallanma alanıdır. Sivil toplum, yabancılaştırıcı çalışma koşullarını, gösterişçi tüketimi, toplumsal bir alt sınıfın ortaya çıkışını, sömürgeciliği ve zengin ile fakir arasındaki büyük servet eşitsizliklerine konu olmaktadır. Aynı zamanda, ahlâk ve etik ile ilgili düşüncelerin modern bir sivil toplum açıklamasının merkezinde yer aldığını ileri süren Hegel'e göre, sivil toplum yalnızca öznel özgürlük ilkesini gerçekleştirmekle ya da *Hukuk Felsefesi*'nde formüle edilen bir ahlak nosyonunun gerçekleştirilme alanı olmakla kalmaz, aynı zamanda modern etik yaşamın bir örneği olan birey ve topluluk ilişkisine dair bir açıklamaya da yer vermektedir.

Hegel, modern toplumun, sosyalleşme ve meşruiyet kaynaklarının çöküşü ve geleneksel kurum ve değerlerin erozyonu sonucunda kültürel parçalanmasıyla ilgilenmiştir. Modern bireylerin ailelerine, topluluklarına ve modern devlete yeniden bağlanması ve kendilerini evde hissetmelerine izin verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Devletin rolü, modern bireylerin içindeki bölünmelerin üstesinden gelmek ve onları diğer vatandaşlarla, pazar alanının yabancılaştırıcı etkileriyle, sosyal ve politik kurumların dışsalılığıyla uzlaştırmaktır (Muldoon, 2014: 107). Modernizmin parçalayıcı güçlerine karşı kapalı bir bütünlük fikrini, onu tarihselleştirerek ve ilerici gelişmeyle bağlantılı bir manevi anlam katarak korumaya çalışmıştır. Böylelikle, bireyin toplulukla uzlaştığı bir modern devlet oluşumundan bahsedilebilecektir.

2. Foucault'da Siyasi Özgürlük, Tarih ve Modernite

Postmodern düşünceyle ilişkilendirilen belki de en tanınmış figür olan Michel Foucault, Karl Marx, Max Weber ve Friedrich Nietzsche'den çeşitli teorik kavrayışları birleştirerek, özellikle güç ve bilgi arasındaki ilişkiyle ilgilenmiştir. Fransız bir tarihçi ve filozof olarak, yalnızca felsefede değil, aynı zamanda çok çeşitli hümanist ve sosyal bilim disiplinlerinde de güçlü bir etkisi olmuştur.

Foucault'nun aslında bir filozof olup olmadığı sorgulanmaktadır. Akademik oluşumu, felsefenin yanı sıra psikoloji ve tarihi, kitapları ise daha çok tıp ve sosyal bilimler tarihi üzerinedir. Bununla birlikte, Foucault'nun hemen hemen tüm eserleri, felsefenin geleneksel eleştirel projesini yeni ve tarihsel bir tarzda yürütmek ve geleneksel filozofların düşüncesiyle eleştirel bir ilişki bağlamında felsefi olarak okunabilir.

Foucault'nun ilk çalışmaları, söylemin sınırlarının altında yatan yapılara ve söylemlerin gerçeği yaratma biçimlerine odaklanmıştır. Bu nedenle, Foucault'nun çalışmalarının çoğu, psikoloji gibi insan bilimlerinin yaratılmasıyla ilgili söylemlerle ilgilidir. Bu dönemdeki çalışmaları, tıbbi söylemleri ve insanların normatif anlayışının inşasını araştırmaktan ve nihayetinde insanların hem özne hem de nesne olarak ortaya çıkışını çevreleyen sorunsallara kadar uzanmaktadır. Kant'ın gündeme getirdiği fikirlerin gerçekten nesnelere temsil edip etmediği ve eğer öyleyse bunu nasıl yaptıkları sorusunu geliştirerek, Foucault, temsilin kendisinin temsilden başka bir şeyde bir kökene sahip olabileceği konusunda iddialar öne sürmüştür. Foucault'nun Kantçı eleştirel felsefe nosyonunu tam da onu tarihselleştirerek benimsediği ve onun içinden dönüştürdüğü söylenebilir. Foucault'nun teleolojik karşıtı, ilerleyici olmayan, süreksiz tarih anlayışı, Hegelci tarih felsefesine oldukça açık bir şekilde karşı olsa da, belki de en iyi şekilde, bu tarih anlayışını tarihselleştirme girişimi olarak anlaşılabilir. Bu anlamda Foucault'nun amacı, tarihin bir soykütüğünü sunmaktır (Aldea and Allen, 2016: 7). Soykütüksel bir analizin amacı, verili bir düşünce sisteminin rasyonel olarak kaçınılmaz eğilimlerin sonucu değil, tarihin olumsal dönüşlerinin sonucu olduğunu göstermektir. Foucault'nun metodolojisinde tarih denilen şey ayrıcalıklı bir yere sahip olmasına rağmen, bu ayrıcalık, aklın veya rasyonel bir girişim olarak felsefenin tarihselliği hakkında hiçbir evrensel veya tarih-ötesi iddiaya bağlı değildir. Aksine, Foucault'nun dediği gibi, tarihin bir ayrıcalığı varsa, bu, kültürümüzün ve rasyonalitemizin içsel etnolojisi rolünü oynayacağı ve sonuç olarak herhangi bir etnolojinin olasılığını somutlaştıracağı sürece olacaktır (Foucault, 1999: 292-293).

Foucault'nun ilerleyen çalışmaları, bir iktidar soykütüğü, toplumsal değişimin değişmez yasalarını aramayan, aksine tarihin olumsuzluğunu tanıyan bir tür tarihsel analiz yaratmaya çalışmıştır. Esasen, Foucault'nun soykütüğü, bilgi ve iktidarın bedenini düzenlenmesi, yönetim organları ve benliğin oluşumu gibi belirli uygulamaya türlerine nasıl nüfuz ettiğini sorgulamıştır. Böylece insanların bilgi üretimi yoluyla kendilerini ve başkalarını nasıl yönettiklerini sorusunu gündeme getirmiştir. Foucault, bilgiden geliştirilen tekniklere ve bunların insanları kontrol etmek için nasıl kullanıldığına, kendisinin iktidar teknolojileri olarak adlandırdığı tekniklere özellikle dikkat etmiştir. Foucault'ya göre tarih, değişen tahakküm biçimleriyle noktalanmıştır.

Foucault'nun çalışmalarından anlaşılacağı üzere, hem tarihsel araştırmanın hem de siyasi faaliyetin nihai hedefi insan özerkliğidir. Foucault, toplumsal ve tarihsel deneyim yoluyla uzun oluşumumuzun bir sonucu olarak şimdiki zamanda kendimizi nasıl oluşturduğumuzu sorgulamaya çalışmıştır. Foucault'nun eleştirel çalışmaları tek bir gelişme anlatısında birbirine bağlanmak yerine tikel, yerel ve süreksizdir. Birleşik veya ilerici bir tarih şeması fikrini tamamen reddetmektedir. Kısmen, potansiyel bir normalleşme, tahakküm ve kontrol kaynağı olarak aklın karanlık tarafına daha fazla dikkat ettiği için, kısmen de modernleşmede Hyppolite'i takip ettiği için, çağdaş uygulama ve kurumların ya rasyonelliğini ya da meşruiyetini gösterme girişiminden vazgeçmiştir (Muldoon, 2014: 110). Foucault bütünlük fikrine yönelik şüpheliğini, dizilerden, bölünmelerden, sınırlardan, düzey farklılıklarından, kaymalardan, kronolojik özgüllüklerden, belirli yeniden işleme biçimlerinden, olası ilişki türlerinden söz ederek, toplam tarih ile kendi çoğulcu metodolojik yaklaşımını karakterize eden genel tarih arasında ayırım yapmıştır (Raaper and Olssen, 2017: 101).

Foucault "Aydınlanma Nedir?" adlı makalesinde, modern felsefenin yanıtlayamadığı, ama asla kurtulmayı da başaramadığı bir sorunun düşünce tarihine girişine işaret ederek, Hegel'den Nietzsche'ye ya da Max Weber'e, Horkheimer ya da Habermas'a, neredeyse hiç felsefenin, bu soruyla doğrudan veya dolaylı olarak yüzleşmeyi başaramadığını söylemektedir (Foucault, 1984: 32). Kant'ın aydınlanmayı, olgunluk ve sorumluluk için çabalamak olarak gördüğünü ve insanlığın kendisini herhangi bir otoriteye tabi kılmadan, kendi aklını kullanacağı anı temsil ettiğini söylemektedir. Tam da bu anda, akıl kullanımının meşru olduğu koşulları tanımlamak, nelerin

bilenebileceğini, nelerin yapılması gerektiğini ve nelerin umut edilebileceğini belirlemek için eleştirinin gerekli olduğunu düşünmektedir. Ancak, aklın hem teorik hem de pratik alanlarda meşru kullanımı tanımlandığında, özerkliği güvence altına alınabileceğini, dolayısıyla eleştirinin, Aydınlanmada yetişen aklın el kitabı ve Aydınlanmanın eleştiri çağı olduğunu ifade etmektedir (Foucault, 1984: 38). Bu noktada, Kant'ın Aydınlanma üzerine metninin Foucault'nun modernite tutumu dediği şeyin ana hatlarını verdiği söylenebilir. Modernitenin tarihteki bir dönem olarak değil, çağdaş gerçeklikle ilişki kurma tarzı olarak görülmesi gerektiğini iddia eden Foucault, moderniteyi belirli insanlar tarafından yapılan gönüllü bir seçim; sonunda, bir düşünme ve hissetme biçimi olarak görmektedir. Böyle bir tutum, aynı zamanda bir aidiyet ilişkisine işaret eden ve kendisini bir görev olarak sunan bir hareket etme ve davranma biçimidir (Foucault, 1984: 39). Özgürlük ise, kişinin kendi özneleşmesini eleştirel olarak yansıtmaya yeteneğidir. Bu bağlamda, Foucault iktidar ve özneleştirme teorisiyle, sosyal felsefedeki yaygın özgürlük kavramlarına meydan okumuştur. "Eleştiri olarak özgürlük" kavramı aracılığıyla önceki iddiaları genişleterek, ne eski özne kavramını ne de kurtuluş teleolojisini gerektirmeyen belirli bir tür özgürlüğü savunmuştur. Foucault'ya göre özgürlük bir pratik, bir tür pozitif direniştir. Foucaultcu yaklaşım, mevcut özgürlüklerin ve kurtuluş tasarımlarının eksikliklerini ve yanlışlığını ortaya çıkaran eleştirel bir projedir. Foucault'ya göre günümüzde somut özgürlüğün hedefi ne olduğumuzu keşfetmek değil, ne olduğumuzu reddetmektir. Ona göre, modernitenin bize hükmettiği kimliği inkar etmemiz ve aynı zamanda kendimizi yaratmamız gerekmektedir. Ancak bu görev, ulaşılabilecek bir son değil, ebediyen sürdürülecek bir süreçtir. Benlik, devam eden ve asla tamamlanmayan bir iştir. Varoluşun estetiği, postmodernitede özgürlüğün pratiğidir (Minj, 2019: 5-6). Bu noktada, Foucault'nun modernite ve özgürlük eleştirisinin nasıl ilişkilendirdiği daha net anlaşılacaktır. Son olarak, Foucault'nun, "Aydınlanma Nedir?" adlı makalesinde Hegel'in, felsefenin görevinin kendi zamanını düşüncede kavramak ya da başka bir deyişle, şimdinin kalıcı bir felsefi eleştirisini sağlamak olduğu yönündeki iddiasını yinelediği söylenebilir (Muldoon: 2014: 106).

3. Hegel'den Foucault'ya Uzanan Bir Felsefenin Dönüşümü

Öncelikle belirtmek gerekir ki Hegel için insan bilgisi, bilincin gelişmesiyle birlikte gelirken, Foucault için bu bir iktidar fenomenolojisi içinde gerçekleşmektedir. Her ne kadar Foucault kendisini teorisyen veya filozof yerine bir deneyci olarak tanımlasa da birçok teorinin ve felsefi düşüncenin gelişmesi için temel oluşturan iddialar ortaya koymuştur. Fakat, onun felsefi arka planı ve geliştirdiği yöntemler, izini taşıdığı kendinden önceki geleneklerle ilişkilendirildiğinde daha büyük bir anlam kazanacaktır. Elbette Foucault, yalnızca Hegel değil başta Kant, Marx, Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Sartre, Deleuze olmak üzere birçok düşünürden etkilenmiş ve bu isimlere eleştirilerde bulunarak yahut bu isimleri destekleyerek bir yöntem ve sistem geliştirmiştir. Fakat, yine çalışmamızın sınırı itibarıyla, ele alacağımız isim G.W.F Hegel'dir. Çünkü, literatürdeki genel kanının aksine, Foucault'yu, "Hegel karşıtı" bir düşünürden ziyade Hegelci düşünce geleneği içinde ilginç bir versiyon olarak konumlandırmak, Foucault'nun çalışmasını ve onun eleştirel teoriyle ilişkisini kavrayabilme hususunda bizi başka bir noktaya taşıyacaktır.

Foucault, akıl ve bilimin irrasyonel alt yapısını açığa çıkarmaya çalışarak, aklın ve bilimin baskıcı sonuçlarıyla ilgilenir. Bu anlamda, Nietzsche gibi Foucault da Kant'ı tarihsel ve sosyolojik bir eleştiriye tabi tutar. Kant'ın insan bilgisinin olanaklılığının koşulları için evrensel temeller oluşturduğu iddialarını reddeder ve Kant'ın aşkın akıl iddialarının yerini Foucault için bir sürekli olumsuzluk ilkesi alır. Burada önemli olan, Foucault'nun Hegel'in Kant'a yaptığı eleştirilere benzer eleştirilerde bulunmasıdır.

Hegel ve Foucault, verili kabul edilen yaşam biçimlerinin aslında uzun bir kültürel gelişme döneminin sonucu olduğunu ortaya çıkarmak için, şimdinin dolaysızlığına dolayımı sokarak çağdaş pratikleri felsefi bir eleştiriye tutmuştur. Bu noktada, insan özerkliği meselesi devreye girmektedir. Hegel ve Foucault, insan özerkliğinin ne anlama geldiği ve bunun modernitede nasıl başarılacağı konusunda farklı anlayışlara sahip olsalar da, ikisi de onu doğrudan reddetmek yerine genişletmek ve dönüştürmek için Kantçı özerklik tanımıyla ilişki kurmaya çalışmıştır (Muldoon, 2014: 107). Bu noktada da iki düşünürün farklı yöntemlerle felsefi analizleri söz konusudur. Hegel ve Foucault için

insan özerkliği felsefenin amacı ise, yöntemi de soykütüksel veya fenomenolojik analiz yoluyla tarihsel bir eleştiridir. Her iki düşünür de, eleştirel tarihsel araştırma biçimiyle uğraşmıştır. İki düşünürün ayrıştığı yer ise kullandıkları yöntemlerin getirdiği çözümlenmelerdir. Foucault, şimdiki zamana aracılık etmek amacıyla, şimdinin tarihleri şeklinde adlandırdığı bir anlayış geliştirmiştir. Hegel'in tarihi ilerleyen bir süreç olarak kabul etmesi, Foucault'ya göre şimdinin önemsizleşmesine sebep olmaktadır. Oysa, tekillerin ve ayrımların soykütüksel analizle ön plana çıkarılması, geleneksel tarih çözümlenmelerinden sıyrılarak bütüncül bakış açısını değiştirecektir. Hegel'in diyalektiği bu anlamda bütüncüdür. Foucault ise herhangi bir meseleye bütüncül bakılmasını yanlış bulmaktadır. Burada dikkat çeken husus, Foucault'nun Hegel'e cevaben bir anlayış geliştirmesi ve Hegel'in Nietzsche üzerinden bir okumasını yapmasıdır. Bu hususlar göz önüne alındığında, Hegel ve Foucault, özerklik, tarih, felsefi eleştiri kavramları bağlamında ilişkilendirilebilecek bir zemin hazırlamış olmaktadır.

Hegel'in Kantçı özerkliğe ilişkin yorumu, Foucault'nun kavramsallaştırmasından farklıdır. Onun için özgürlüğün temeli, yabancılaşmanın üstesinden gelinmesi ve dış dünyanın ötekiliğinin benliğe dahil edilmesidir. Siyasal özgürlük, modern devletin rasyonel olarak kurulması ve meşrulaştırılması yoluyla nesnel olarak dünyada konumlandırılabilir (Hegel, 2005: 31-32). Hegel, Foucault'nun Kantçı özerklik kavramını dönüştürme konusunda hemfikirdir ancak modernitenin tarihsel güçlerini uzlaştırabilmek ve insan özgürlüğü için yeni bir temel sağlayabilmek için Kant'ın insan aklına olan inancına daha yakın durmaktadır (Hegel, 2005: 107). Hegel'in Hukuk Felsefesinin karmaşık özelliklerinden biri, sivil topluma attığı normatif statüyle ilgilidir. Çalışmanın Etik Yaşam bölümünde aile ve devletle birlikte yer alırken, Hegel'in modern piyasa toplumları açıklamasını kapsayan sivil toplum da etikliğin inkarı olarak sunulmaktadır. Hegel'e göre sivil toplum, çeşitli şekillerde bölünme, ayrılma, parçalanma ve çatallanma alanı olarak nitelendirilmekte ve piyasa toplumların tarafından savunulan bireysel özerkliği ve toplumsal refahı baltalayan bir dizi patoloji arasında kalmıştır. Sivil toplum, diğer şeylerin yanı sıra, yabancılaşmaya, aşırı tüketime, sosyal bir alt sınıfın doğuşuna, sömürüye, sosyal ve maddi eşitsizliklere yol açmaktadır. Bu bağlamda, Hegel'in sivil toplumu ele alışı, modern piyasa toplumlarının rasyonelitesini ve normatif olanaklarını farklı şekillerde sorgulayan bir dizi eleştirmenin yanında Foucault'nun da iddialarını öngörmektedir (James, 2017: 116-120).

Hegel, tarihi bütünleştiren ve devleti meşru bir tahakküm ve hakikat organı olarak temsil eden bir filozof olarak zaman zaman akademik çevrede kabul görmemiştir. Ona göre, tüm çelişkilerin üstesinden gelinerek karşıtların uzlaştırılması yoluyla bu bütünleşmeye yol açan felsefedir. Hegel, nihai çözümlere, tarihin yürüyüşüne, diyalektik ilerlemeye inanmakta ve iktidarın devletteki merkezi bir kurumdan kaynaklandığını söylemektedir. Foucault'nun kendi alternatif analizi, iktidara atfedilen herhangi bir sabit yeri reddetmekte ve onu, direnişlerin her yerde mevcut olduğu tüm sosyal sistem genelinde bir güç ilişkileri stratejisi olarak tanımlamaktadır. Foucault'nun Hegel'le ilişkisini anlamak için burada bütünlük kavramı önem arz etmektedir. Çünkü, Foucault *Bilginin Arkeolojisi'*nde de güçlü bir şekilde vurguladığı üzere, bütünlük fikrine yönelik şüpheler barındırmaktadır. Bu bağlamda Foucault, eleştirdiği tarihin bütünselliğinin karşısına genel tarih adını verdiği bir anlayışla çıkmaktadır (Foucault, 1972: 9). Bu anlayış, onun kendi yöntemsel yaklaşımını karakterize eden bir temele sahiptir.

Foucault'nun Hegel ile olan ilişkisi, metodolojisini bir bütün olarak anlamak için kilit bir noktadır. Çünkü, Foucault'nun tüm yaklaşımı bir anlamda Hegel'le yaptığı bir konuşmayı temsil etmektedir. Başka bir deyişle, yirminci yüzyılın büyük bölümünde Fransız felsefesinin yanıt verdiği figür olarak Hegel'in merkezi bir rolü olduğu söylenebilir. Foucault'nun tam anlamıyla felsefi hayata ilk kez Jean Hyppolite ile karşılaştığında başladığı ve onun Hegel okumasından derinden etkilendiği (Gutting, 2020: 13) düşünülürse mesele daha anlaşılır olacaktır. Hyppolite, Hegel'in Nietzscheci bir okumasını sunarak Hegel'in sisteminden ziyade, onun tarihi bütüncül olarak kavramsallaştırmasını reddetmiştir. Foucault da bu temelden beslenerek, teleolojik ve kapalı oldukları için bütüncül yaklaşımlardan kaçınmak istemiştir (Olssen, 2004: 461). Yani, bu bağlamdaki felsefi analizlerini Hegel'e cevaben, onunla ilişkilendirerek ortaya koymuştur. Diğer bir yandan, her iki düşünür de doğruluğun gerçeklikle neredeyse tamamen örtüştüğünü öne süren hakikatin tekabülîyet

(uygunluk) teorisini² reddetmektedir. Hegel bunu fenomenoloji ve idealizm aracılığıyla çözmeye çalışırken, Foucault soykütük yöntemini tercih etmiştir. Hegel'e göre bilincin dışında hiçbir şey olmadığından, gerçek zihinden bağımsız olamaz, onun tarafından yansıtılır. Dolayısıyla dünyadaki gelişme, zihnin dünyayla uzlaştırılması yoluyla olur. Bu anlamda, nesneyi bilincin kendisinin bir parçası olarak görmesinden ötürü fenomenolojinin idealist olduğu söylenebilir. Foucault'ya göre ise bilgi ile bilinecek olan arasında bir güç ilişkisi bulunmaktadır. Bilgi ile nesne arasında bir özdeşleşme ya da yaklaşıma dair bir ilişki kurulamaz. Hakikat, uygunluk gibi geleneksel teorilerle ölçülebilecek bir şey değildir. Foucault'ya bakıldığında, söylenenle var olan arasında uygunluk ya da aynılık üzerine kurulu bir hakikat teorisi görülemez. Çünkü o, kuramlaştırmadan uzak kalarak hakikatin söylemde nasıl işlediğini söylemeye çalışmıştır.

Foucault, tarihsel değişimin diyalektik bir açıklamasından veya gerçekleri Hegel'in geliştirdiği türden zaten kurulmuş bir teleolojik sisteme dahil etmekten kaçınmaya çalıştığı ayrıntılı arşiv araştırmalarına dayanan bir harita çıkarmaya çalışmış ve bu yolda soykütüksel ampirizmi geliştirmiştir. Ayrıca, tarihin temeli olarak özne ve bilince ilişkin fenomenolojik görüşe karşı çıkmış, bunun yerine kavramların, kuralların, yapıların ve uygulamaların zaman içinde nasıl geliştiğini ve değiştiğini açıklamayı tercih etmiştir. Bunu yaparken, Hegel'in genel sisteminden kaçınırken, onun odaklandığı birçok öğeyi konu almış ve Hegel'in bazı fikirlerinden yararlanmış. Yine de Foucault, bir topluma ilişkin temel fikirlerin nasıl değiştiğini açıklamakla ilgilenmiş ve bunun için de Hegel'e karşı Nietzsche ve Heidegger'e başvurmuştur. Hegel, felsefenin kişinin kendi zamanını düşüncede kavramsallaştırma meselesi olması gerektiğini ilk düşünen olarak ve hem Hyppolite hem de Foucault'ya bu bağlamda dayanak oluşturmuştur. Foucault'nun tarihsel kendi kendini yaratma modernizmi, tümüyle Hegelci olmasa da tekrarlanan bir sorgulama çağındaki modernite düşünürü olarak Hyppolite'in Hegel'inin bir dizi temasına yeniden atıfta bulunmaktadır. Foucault'nun, sadece Hegel'i Nietzsche ve Heidegger ile ilişkilendirmekle kalmayıp, bütünleştirici bir kavramsal mantığın temellerini sorgulayarak Hyppolite'in paradigmasını daha da genişlettiği söylenebilir.

Foucault 1984'te Aydınlanma'nın felsefi ahlakının özerkliğimiz içinde kendimizin bir eleştirisi ve kalıcı bir yaratımı olduğunu yazdığına, Kant'tan ziyade Hegel'e yönelik bir söylemde bulunmuştur. Çünkü tasvir edilen Kant'ın büyük ölçüde tarih dışı ve aşkın felsefesi değil, Hegel'in insanlığın kendini gerçekleştirme, kendi kaderini tayin etme ve kendini reddetme eleştirisine ilişkin tarihsel ve diyalektik felsefesidir. Foucault'nun eleştiriye yaptığı gönderme, Hegel'in insan olarak kendimizin daha yeterli bir halini elde etmeye çalışan eleştirel bir felsefeye olan bağlılığını reddetse de kendini yaratma, Hegel'in insanların kendini gerçekleştirmesine ilişkin analizine gönderme olarak alınabilir.³ Hegel, Foucault'nun insan özgürlüğüyle ilgili kaygısını paylaşmakta ve insan iradesinin özgürlüğe yönelik çabasının modern çağın en önemli keşfi olduğuna inanmaktadır. Hegel'in siyaset felsefesi, bireysel özgür iradeyle başlayarak devletin rasyonel kurumlarının bir özgür irade anlayışını nasıl geliştirebileceğini göstermeye çalışmaktadır. Hegel için siyasi kurumların nesnel alanında bireylerin özgürlüklerinin uzlaştırılması, gerçek özerklik anlayışının içindedir (Hegel, 2005: 35). Hatta, Hegel'e göre siyaset felsefesinin amacı kurumların detaylı analizi yoluyla bu uzlaştırmanın nasıl olacağını göstermektir. Foucault ise aklın insan özgürlüğünü gerçekleştirecek kurumları oluşturma kabiliyeti meselesine şüpheli yaklaşmaktadır. Hegel'in devrim karşıtı siyasi konumunu paylaşırsa da modern toplumlar için herhangi bir kurumsal düzenlemenin karşısında durmaktadır. Dolayısıyla, Foucault, Hegel'in felsefenin siyasetteki yasama yeteneği konusundaki şüpheliğini ileri taşıyarak, onun felsefi sistemini bütünüyle yok saymak veya karşı çıkmak yerine, Hegel'i dönüştüren, daha kapsamlı bir versiyon sunmuş olmaktadır (Muldoon, 2014: 108).

² Platon'a kadar uzanan bu teori anlayışına göre bir düşünce veya yargı, bir gerçeklikle uyduğu ölçüde ve bir gerçekliğe karşılık geldiği kadar doğrudur. Teorinin temelini, zihin ve nesne arasındaki tekabül yet oluşturur. Bkz: Ryan, J. H. (1924). *An Introduction to Philosophy*, New York: The Macmillan Company, 219-222.

³ Bu noktada anlatılmak istenen, Hegel'in Ruhun hareketi olarak tanımladığı somut insan toplumlarının sürekli dönüşümü yoluyla kendini gerçekleştirmesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Muldoon, p.106.

Sonuç ve Değerlendirme

Foucault ve Hegel'in aynı geleneğin farklı yüzleri olarak birbirleriyle ilişkilendirilebilecek zemine sahip iki düşünür olduğu söylenebilir. Keza, Foucault *Özne ve İktidar'* da kaleme aldığı "Aydınlanma Nedir?" bölümünde bunu açıkça dile getirmektedir (Foucault, 2021: 167).

"Burada söz konusu olan, bir hakikat analitiği değil; şimdinin ontolojisi, kendimizin ontolojisidir. Bence bugün için bizim önümüzdeki felsefi tercih şöyle özetlenebilir: Ya kendini genelde hakikatin analitik felsefesi olarak sunan bir eleştirel felsefe tercih edilebilir ya da kendimizin bir ontolojisi, şimdiki zamanın bir ontolojisi biçimine bürünecek eleştirel bir düşünceden yana seçim yapılabilir; nitekim, Hegel'den gelip Nietzsche ve Max Weber üzerinden Frankfurt Okulu'na kadar uzanan, benim de içinde çalışmaya çaba harcadığım bir düşünme biçimi kurmuş olan felsefe biçimi budur"

Foucault'nun Hegel'in Kant'a yaptığı eleştirilere benzer eleştirilerde bulunması ve her ikisinin de verili kabul edilen yaşam biçimlerinin aslında uzun bir kültürel gelişme döneminin sonucu olduğunu ortaya çıkarmak için, şimdinin dolaysızlığına dolayımı sokarak çağdaş pratikleri felsefi bir süzgeçten geçirmesi ikisi arasında ortak bir zemin arayışına girmemizin tetikleyicisi olmuştur. İki düşünürün farklı yöntemlerle felsefi analizlere sahip olması, bu zemini yok eden değil aksine zenginleştiren bir unsurdur. Aynı zamanda, bir önceki bölümde detaylandırılan gerekçelerden ötürü Foucault'nun metodolojisini bir bütün olarak kavrayabilmek için kritik bir noktadır.

Genel itibarıyla Batı düşünürlerine bakıldığında, Hegel'den etkilenmeyen bir düşünür olduğunu söylemek zordur. Foucault için de aynısı geçerlidir. Kendisinin, Hegel'e karşı değil, Hegel'i dönüştüren, daha kapsamlı bir düşünce ortaya koyduğu söylenilebilir. Çünkü, Hegel'in sunduğu tarih anlayışı, Foucault tarafından birçok yönde tersine çevrilmiş olsa da Hegelci şemayla diyalektik bir ilişki içerisinde. Foucault, Hegel'in keşfettiği tarihin derinliklerine inmiş ve değişikliklerin nerede gerçekleştiğini, bugün olduğumuz kişi haline gelme sürecinin nasıl olduğunu sormuştur. Foucault, Hegelci olmaktan çok Nietzscheci olan bu soruları yanıtlama girişiminde gibi görünse de düşüncelerini Hegel'den tamamen bağımsız bir temelde geliştirmemiştir. İkisinin de bilginin tarihselliği sorununu gündeme getirmesi ve Kant'ın akıl eleştirisinde buluşması bu temelin yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Çalışmayı sonlandırmadan önce, bu çalışmanın amacının, akıl, mantık veya mutlak bilgi söz konusu olduğunda, Hegel ve Foucault arasında ortaya çıkan belirgin farkları yok saymak olmadığını yineliyoruz. Hegel'in fenomenolojik, Foucault'nun ise soykütüksel bir metodoloji ile tartıştığı siyasi özgürlük, modernite, özerklik ve tarih nosyonları incelendiğinde, yukarıda belirtildiği gibi zaman zaman ortak noktada buluşarak benzer eleştirilere yöneldiklerini de vurgulamak, bu kavramların tarihsel analizini yapmak ve iki düşünürün çalışmalarını daha derin irdeleyebilmek adına kıymetlidir.

Kaynakça

- Aldea, A. S. & Allen A. (2016). History, critique, and freedom: The historical a priori in Husserl and Foucault, *Continental Philosophy Review*, 49, 1-11.
- Foucault, M. (1972). *The Archeology of Knowledge* (A. Sheridan, Trans.). Newyork: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1984). What is Enlightenment?, P. Rabinow (Ed.), *The Foucault Reader* (pp. 32-50). Newyork: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1999). On the ways of writing history, J. Faubion (Ed.), *Aesthetics, Method, Epistemology (Essential Works of Michel Foucault 1954-1984, Vol.2)* (pp.279-295). Newyork: The New Press.
- Foucault, M. (2021). *Özne ve İktidar* (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Guttin, G. (2020). *İmkansız Düşünmek: 1960 Sonrası Fransız Felsefesi* (M. Erkan, Çev.). İstanbul: Fol Kitap.
- Habermas, J. (1987). *The Philosophical Discourse of Modernity* (F. Lawrance, Trans.). Cambridge: Polity Press.
- Hegel, G. W. F. (1975). *Lectures on the Philosophy of World History (Cambridge Studies in the History and Theory of Politics)* (H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hegel, G. W. F. (2001). *The Philosophy of History* (J. Sibree, Trans.). Ontario: Batoche Books.
- Hegel, G. W. F. (2005). *Elements of the Philosophy of Right* (A. W. Wood, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

-
- Hegel, G. W. F. (2015). *The Science of Logic* (G. D. Giovanni, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- James, D. (2017). *Hegel's Elements of the Philosophy of Right: A Critical Guide*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Khuruna, T. (2013). Life and autonomy: Forms of self-determination in Kant and Hegel. T. Khuruna (Ed.), *The Freedom of Life: Hegelian Perspectives* (pp.155-193). Berlin: August Verlag.
- Luther, T. C. (2009). *Hegel's Critique of Modernity: Reconciling Individual Freedom and Community*. United Kingdom: Lexington Books.
- Minj, A. (2009). Freedom in postmodernity: a foucauldian understanding. *Pen Acclaims*, 6, 1-7.
- Muldoon, J. (2014). Foucault's forgotten hegelianism. *Parrhesia*, 21, 102-112.
- Olssen, M. (2014). Foucault and Marxism: rewriting the theory of historical materialism. *Policy Futures in Education*, 2 (3-4).
- Raaper, R & Olssen, M. (2017). In conversation with Mark Olssen: on Foucault with Marx and Hegel. *Open Review of Educational Research*, 1(4), 96-117.
- Ryan, J. H. (1924). *An introduction to philosophy*. New York: The Macmillan Company.
- Treantafelles, J. S. (2002). On the teachability of virtue: political philosophy's paradox. *Interpretation*, 30(1), 21-48.
- Westphal, K. (1993). The basic context and structure of Hegel's Philosophy of Right, F. C. Beiser (Ed.), *The Cambridge Companion to Hegel* (pp. 234-269), Cambridge: Cambridge University Press.

Extended Abstract

Aim and Scope

This research is a study on the comparison of Hegel and Foucault. The aim of the research is to make a comparative analysis of the two thinkers and to contribute to the literature at this point by examining the main methods and understandings of Hegel and Foucault in the field of political philosophy. In this study, document analysis was used as a data collection method based on a large literature review. First of all, the concepts of political freedom, history and modernity are discussed, starting from Hegel's works such as *Phenomenology of Spirit*, *Science of Logic* and *Elements of Philosophy of Right*, *Philosophy of History*. Then, Foucault's views on these concepts have been evaluated, starting with the chapters especially "What is Enlightenment?" and "Nietzsche, Genealogy, History" in *The Foucault Reader*. Afterwards, based on the passages in the *The Archeology of Knowledge*, *The Subject and Power*, his connection with Hegel was focused, and the answers to the questions that were the subject of this research were sought. Finally, the research was concluded by making inferences about in which respects and to what extent the historical and philosophical criticisms and conceptualizations of the two thinkers resemble and diverge when viewed from today. The research deals with the effects of Hegel's philosophy on Foucault, the conflicts and reconciliations of the two thinkers on the issues of political freedom and modernity, and the points they meet in philosophical criticism, albeit with different methods. Also, it tries to answer questions such as What are the similarities and differences between the political philosophies of Hegel and Foucault? To what extent do these two thinkers differ in historical analysis? How do Hegel and Foucault relate to the Kantian understanding? What does the concept of modernity mean for these two thinkers? What are the Hegelian origins of Foucault's philosophical aims and methodology? To what extent can it be said that Foucault maintains a dialectical way of thinking?

Conclusion

Although the general opinion in the literature on Hegel and Foucault is that these two thinkers are often at opposite poles, there are few studies in the literature on the parallels between the two compared to other comparative analyses, that Foucault has traces of Hegel in his conceptualizations, that both thinkers meet on some common denominators. is the essence of this research. Therefore, this research, as a study on the comparison of Hegel and Foucault, without ignoring the apparent contrasts between the two thinkers when it comes to reason, logic and absolute knowledge, Hegel's phenomenological method and Foucault's genealogical method. consists of the concepts of political freedom, history and modernity. Based on the examinations made during the research, it has been

concluded that emphasizing that they sometimes come together on a common point and bring similar criticisms is important in order to make a historical analysis of these concepts and to examine the works of the two thinkers more deeply.